

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ, ПЕРЕДБАЧЕНОЇ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ¹

Пацкан І.І.,

аспірант Київського університету права
НАН України

Пацкан І.І. Особливості кримінальної відповідальності, передбаченої за колабораційну діяльність.

Стаття досліджує особливості кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність в Україні як один із ключових викликів для національної безпеки в умовах триваючої збройної агресії Російської Федерації. У роботі аналізується підґрунтя для запровадження відповідних норм законодавства, зокрема статті 111-1 Кримінального кодексу України (ККУ), та їх значення в боротьбі з колабораціонізмом. Окреслено проблематику, пов'язану із застосуванням даних норм, зокрема розмежуванням злочинних дій та поведінки, спрямованої на виживання громадян на тимчасово окупованих територіях (ТОТ).

У статті представлено огляд історичного контексту терміну «колабораціонізм» та його сучасного значення. Зазначено, що колабораційна діяльність охоплює різноманітні форми, такі як публічне заперечення агресії, співпраця з окупаційною владою, організація незаконних виборів чи референдумів, участь у пропагандистських заходах. Водночас наголошується на відсутності чіткого визначення цього терміну у ККУ, що ускладнює його практичне застосування.

Статистичні дані підтверджують актуальність проблеми: з моменту запровадження статті 111-1 зареєстровано понад 8 тисяч проваджень. Однак високий відсоток обвинувальних вироків і відсутність виправдальних рішень викликають занепокоєння щодо дотримання принципів справедливості та прав людини. У дослідженні розглянуто зауваження Управління Верховного комісара ООН з прав людини щодо недостатньої чіткості формулювань цієї статті, які можуть спричинити свавільне її застосування.

Автори пропонують удосконалити кримінальне законодавство шляхом:

1. Введення чіткого визначення колабораціонізму у ККУ.
2. Уточнення положень статті 111-1 відповідно до міжнародних стандартів.

3. Забезпечення правового розмежування між злочинами та діями, пов'язаними із виживанням.

4. Гармонізації законодавства України із нормами міжнародного гуманітарного права.

Зміни сприятимуть підвищенню ефективності боротьби з колабораціонізмом, одночасно забезпечуючи баланс між покаранням винних і захистом прав громадян на ТОТ.

Ключові слова: колабораційна діяльність, кримінальна відповідальність, Кримінальний кодекс України, міжнародне право, національна безпека, права людини.

Patskan I.I. Peculiarities of criminal liability provided for collaborative activities.

The article examines the peculiarities of criminal liability for collaboration activities in Ukraine as one of the key challenges to national security amidst the ongoing armed aggression of the Russian Federation. It analyzes the grounds for introducing relevant legislative norms, particularly Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine (CCU), and their significance in combating collaborationism. The study outlines issues associated with the application of these norms, especially in distinguishing criminal acts from behaviors aimed at survival by citizens in temporarily occupied territories (TOT).

The article provides a historical overview of the term "collaborationism" and its contemporary meaning. It emphasizes that collaboration activities encompass various forms, such as public denial of aggression, cooperation with occupation authorities, organizing unlawful elections or referenda, and participating in propaganda activities. However, the lack of a clear definition of this term in the CCU complicates its practical application.

Statistical data underscore the relevance of the issue: since the introduction of Article 111-1, over 8,000 cases have been registered. Nevertheless, the high conviction rate and absence of acquittals raise concerns about adherence to principles of

¹ Науковий керівник: Антонюк А.Б., к.ю.н., доцент, професор кафедри кримінального права та процесу, Київського університету права НАН України.

justice and human rights. The study also discusses observations by the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, highlighting the insufficient clarity of the article's provisions, which may lead to arbitrary enforcement.

The authors propose improving criminal legislation through the following measures:

1. Introducing a clear definition of collaborationism into the CCU.
2. Clarifying the provisions of Article 111-1 in line with international standards.
3. Ensuring legal differentiation between criminal offenses and actions related to survival.
4. Harmonizing Ukrainian legislation with international humanitarian law.

These changes are expected to enhance the effectiveness of combating collaborationism while maintaining a balance between punishing offenders and protecting the rights of citizens in TOT.

Key words: collaboration activities, criminal liability, Criminal Code of Ukraine, international law, national security, human rights.

Постановка проблеми. З 20 лютого 2014 року Україна зазнає збройної агресії Російської Федерації, яка мала серйозні наслідки для країни. Ця агресія призвела до великої кількості людських втрат, окупації значних територій на півдні та сході нашої країни, суттєвих економічних збитків та ряду негативних факторів, які можна перераховувати довго. Однак навіть за таких обставин деякі громадяни України та юридичні особи сприяли агресивним діям Російської Федерації, підтримуючи збройні формування та окупаційні адміністрації, що може вважатись колабораціонізмом. Навіть зараз, деякі з цих осіб намагаються займати високі посади в державі та впливати на державну політику та інформаційний простір України, що є неприпустимим в умовах триваючої збройної агресії.

Колабораціонізм серйозно підриває національну безпеку України та становить пряму загрозу державному суверенітету, територіальній цілісності, конституційному ладу та іншим національним інтересам країни. Тому особи, причетні до колабораціонізму, повинні нести відповідальність відповідно до закону. Крім того, вирішення постконфліктних питань неможливе без справедливості та обмеження прав тих, хто брав участь у колаборації. З такою метою Верховною Радою України було додано до Кримінального Кодексу України статтю про колабораційну діяльність. Однак дана стаття в юридичному колі крім вирішення вищенаведених проблем поставила ряд питань стосовно застосування даних норм до звичайних людей, які не мають на меті своїми діями завдати шкоди Україні, а просто намагаються вижити на тимчасово окупованих

територіях. Тобто постає питання як простим громадянам продовжувати жити на ТОТ не ставши при цьому злочинцями.

Аналіз останніх наукових досліджень. Над проблемами удосконалення кримінально-правового законодавства України щодо колабораційної діяльності довгий час працюють законодавці, науковці, практики. З приводу кваліфікації цих правопорушень у юридичному середовищі ідуть спори щодо повноти законодавчих норм та відповідність їх міжнародним стандартам права. Але до цього часу не знайдено єдиного підходу до встановлення таких його ознак, щоб вони в повній мірі відповідали завданням боротьби з колабораційними явищами найбільш ефективним кримінально-правовим способом. Проблематикою колабораціонізму цікавилися такі вчені як: Кузнецов В.В., Сийпlock М.В., Янішевська К.Д.

Мета. Дослідити сучасне законодавче закріплення колабораційної діяльності, його застосування на даному етапі. Співставити тлумачення колабораційної діяльності, яке прописав законодавець і можливість існування громадян України на ТОТ, яке б не суперечило Кримінальному Кодексу України. Узагальнити судову практику з кримінальних справ про колабораційну діяльність та запропонувати свій підхід до законодавчого визначення колабораційної діяльності у кримінальному.

Виклад матеріалу дослідження. Колабораціонізм (від французького *collaboration* – співробітництво) – виник в часи Другої світової війни. Вперше використав даний термін французький генерал Анрі Петен, який очолював так званий режим Віші та закликав французів до співпраці з нацистською Німеччиною. Термін швидко увійшов і до інших мов – та активно використовувався радянською пропагандою із виразно негативним забарвленням для опису співробітництва народів СРСР (або окремих його частин) із гітлерівською Німеччиною.

У широкому сенсі колабораціонізм – співпраця населення або громадян держави з ворогом в інтересах ворога-загарбника на шкоду самій державі чи її союзників і участь у переслідуванні патріотів країни, громадянином якої є колаборант. У роки Другої світової війни колабораціонізм був явищем розповсюдженим – і мав місце практично в кожній окупованій країні.

У вузькому змісті колабораціонізм – співробітництво французів із німецькою владою у період окупації Франції у ході Другої світової війни. Проте загальновідома не лише добровільна співпраця французів, – але і данців, норвежців, татар, білорусів, українців, росіян та інших народів – з німцями за умов окупації останніми їхніх країн.

Війна в Україні триває, починаючи від 2014 року. Що спричинило велику кількість людських

жертв, окупації значних територій, значних економічних втрат і ряду інших негативних наслідків. Весь цей час проти силовиків і суддів відкривали справи за державну зраду (ст. 111 Кримінального Кодексу України). Щодо мешканців, які, наприклад, допомагали росіянам із фейковими «референдумами» – за «Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України» (ст. 110 Кримінального Кодексу України). Також проти колаборантів застосовували статті про «захоплення державної влади» (ст. 110-2 Кримінального Кодексу України). Не кожен, хто так чи інакше допомагав ворогу, підпадав під ці визначення. Оскільки все це – важкі злочини, які потребують особливої уваги в доказах. У суспільстві вже з 2014-го наростає запит на покарання зрадників. Однак тільки після повномасштабного вторгнення РФ 24 лютого 2022 року було введено в кримінальний Кодекс України відповідальність за колабораційну діяльність.

За перший рік її існування, до квітня 2023 включно, силовики зареєстрували майже 5,5 тисяч справ за колабораціонізм. Орієнтовно в 1,4 тисячі з них оголосили підозри.

Протягом 2022 року суди отримали 659 справ про колабораціонізм і розглянули майже половину – 308.

За перший рік 272 особи було визнано винними і жодної не виправдали. Пів сотні пішли на угоду зі слідством, визнавши свою провину. У зовсім незначній кількості випадків справи повертали прокурору на доопрацювання чи закривали.

У 2023 році суди розглянули 2724 справ за статтю «колабораційна діяльність». Водночас з розглянутих справ засудили 793 колаборантів. Винуватість у колабораційній діяльності визнали підозрювані в 117 справах (4%). Загалом судді закрили 34 справи з 1386.

За інформацією Офісу Генпрокурора станом на червень 2024 року зареєстрували вже понад 8 тисяч проваджень щодо колабораціонізму [1]. Згідно з даними Судової влади, протягом 2023 року у судах першої інстанції перебували провадження щодо 2811 людей, звинувачених у колабораційній діяльності. При чому, на кінець звітнього періоду 1819 проваджень лишилися нерозглянуті. Протягом минулого року у 790 справах винесли вироки [2].

Виходячи з норм ст. 111-1 ККУ Колабораційна діяльність передбачає наступне: 1. Публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України або публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними

формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України; 2. Добровільне зайняття громадянином України посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора; 3. Здійснення громадянином України пропаганди у закладах освіти незалежно від типів та форм власності з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України, а також дії громадян України, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти; 4. Передача матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора, та/або провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави; 5. Добровільне зайняття громадянином України посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора, або добровільне обрання до таких органів, а також участь в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території або публічні заклики до проведення таких незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території; 6. Організація та проведення заходів політичного характеру, здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України, за відсутності ознак державної зради, активна участь у таких заходах; 7. Добровільне зайняття громадянином України посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території, а також добровільна участь громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора чи надання таким формуванням допомоги у веденні бойових

дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України; 8. Вчинення особами, зазначеними у частинах п'ятій - сьомій цієї статті, дій або прийняття рішень, що призвели до загибелі людей або настання інших тяжких наслідків [3].

Проаналізувавши зміст даної статті необхідно звернути увагу на основний недолік, те що в ній вказано тільки на форми колабораціонізму та його можливі прояви, однак ні в даній статті ні в Кримінальному Кодексі України в цілому не передбачено самого визначення колабораціонізму, що в свою чергу ускладнює можливість визначення межі між злочином та діями, які не підпадають під кримінальну відповідальність.

У своїй статті «Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність як новий виклик сьогодення» науковці Кузнецов В.В. та Сийпловікі М.В. висвітлюють особливості кримінальної відповідальності за вчинення колабораційної діяльності, в результаті проведеного дослідження пропонується ввести певні зміни в Кримінальний Кодекс України, зокрема: «виключити вказівку на «добровільність співпраці» в частинах 2, 5, 7 ст. 111-1 КК України» [4]. Однак з таким твердженням важко погодитись. Саме поняття Колабораціонізм (від франц. collaboration – співпраця, співробітництво) – усвідомлене, добровільне та зумисне співробітництво з ворогом у його інтересах і на шкоду своїй державі та її союзникам. Від так дана зміна зітре межу між діями явно виражених колаборантів, які свідомо, в окремих випадках з корисливих мотивів, пішли на співпрацю з окупантом, розуміючи яку шкоду вони завдають цілісності, єдності та суверенітету України та тими людьми, які неохоче вчиняли такі дії, часто під примусом, щоб просто могли існувати.

При введенні в законодавстві нових норм таких як відповідальність за колабораційну діяльність необхідно також враховувати, щоб такі зміни не суперечили нормам міжнародного права. Це питання також підняв Андрій Яковлев у своїй статті «Адвокати обвинувачених у колабораційній діяльності: що потрібно знати для захисту» [5]. Звернута увага, що складністю злочинів щодо колабораційної діяльності є те, що вони вчинюються в період воєнного стану, коли наша країна обороняється від ворога, який не тільки окупував частину нашої території, а і продовжує свої напади. Природньо, що в такій ситуації емоції загострюються, що породжує тиск на правову систему.

Однак правовій системі потрібно діяти неупереджено та враховувати всі нюанси співвідно-

шення норм Міжнародного гуманітарного права (надалі МГП), як *lex specialis* та національного кримінального закону, в цьому випадку ст. 111-1 КК України. Останній має відповідати нормам міжнародного права прав людини.

Положення ст. 111-1 Кримінального кодексу України передбачає достатньо суворе покарання. Управління Верховного Комісара ООН з прав людини (надалі – УВКПЛ) у своїй доповіді щодо ситуації з правами людини в Україні (період з 1 серпня 2022 р. – 31 січня 2023 р.) надало ряд критичних зауважень щодо суті положень і нормативного вираження ст. 111-1 КПК України.

Управління Верховного Комісара ООН з прав людини звертає увагу, що в ст. 111-1 КПК України не дотримано стандартів якості закону так аби виключити його свавільного застосування. Зокрема, УВКПЛ зазначає, що обмеження прав людини мають здійснювати з суворих умов. Одна з цих умов полягає в тому, що такі обмеження повинні бути передбачені законом, сформульованим з достатньою точністю, з тим, щоб особа могла регулювати свою поведінку (див. Комітет із прав людини, Зауваження загального порядку № 35, п. 22; Комітет із прав людини, Зауваження загального порядку № 34, п. 25; Європейський суд з прав людини, справа «Бейєлер проти Італії» [Велика палата], п. 109).

УВКПЛ звертає увагу на ще один важливий аспект нормативної техніки, нагадуючи, що усі елементи злочину повинні бути прямо і точно включені в правові визначення злочинів, що не дотримано в ст. 111-1 КПК України. Ця стаття передбачає кримінальну відповідальність за «провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором» або окупаційною владою, а сфера такої «взаємодії» не визначена, наголошує УВКПЛ.

Висновки. Підбиваючи підсумки хочеться сказати, що поняття колабораціонізму в умовах повномасштабної війни в Україні є дуже актуальним. Правильний підхід держави до даного питання забезпечить зменшення ризиків та негативних наслідків, які веде за собою співпраця громадян України з окупантами на тимчасово окупованих територіях. Водночас на мою думку необхідно запроваджувати ряд змін у кримінальне законодавство, що передбачає відповідальність за колабораційну діяльність. Зокрема необхідно конкретно висвітлити поняття колабораціонізму, ввівши його визначення у Кримінальний Кодекс України. Також важливим є приведення норм Кримінального Кодексу України про колабораційну діяльність до норм міжнародного права. Маючи необхідну законодавчу базу органи слідства та суд зможуть забезпечити об'єктивну та всебічну повноту розслідування таких злочинів, що своїм результатом матиме притягнення до відповідальності справді винних

в такому правопорушенні осіб та забезпечить суспільство від криміналізації життєдіяльності, у якій співпраця може бути умовою фізичного «виживання» на громадян на тимчасово окупованих територіях України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Офіс Генерального прокурора. Злочини вчинені в період повномасштабного вторгнення РФ. URL: <https://www.gp.gov.ua>.
2. Судова влада України. Судова статистика. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/.
3. Кримінальний Кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
4. Кузнецов В.В. та Сийплові М.В. Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність як новий виклик сьогодення. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. 2022 Серія ПРАВО. Випуск 70. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.70.61>.
5. Яковлев А. Адвокати обвинувачених у колабораційній діяльності: що потрібно знати для захисту. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/advokaty-obvynuvachenykh-u-kolaboratsiyniy-diialnosti-shcho-potribno-znaty-dlia-zakhystu>.